

УДК 329.7(477“194”:[32:061.75]“2004/2014”

Олексій ПОПОВИЧ

УКРАЇНСЬКИЙ ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ СЕРЕДИНИ ХХ СТОЛІТТЯ: ДЕРЖАВНА КОМЕМОРАЦІЙНА ПОЛІТИКА (2005–2014)

Проаналізовано специфіку формування національної пам'яті про український визвольний рух періоду Другої світової війни через державні установи – Службу безпеки України та Український інститут національної пам'яті України. Вказано на характер та особливості формування законодавства як засобу легітимізації державної політики пам'яті стосовно ОУН та УПА. Встановлено рівень впливу державної комеморативної політики на формування образу про визвольний рух середини ХХ ст. у громадян України у періоди президенства В. Ющенка та В. Януковича.

Ключові слова: національна пам'ять, ОУН, УПА, український визвольний рух, Служба безпеки України (СБУ), Український інститут національної пам'яті (УІНП).

Державна комеморативна політика пам'яті – простір творення нових політичних відносин на підставі об'єктивного трактування та репрезентації суспільного минулого; складна взаємодія ряду суб'єктів, спрямована на підтримку або перегляд окремих елементів суспільної пам'яті; сукупність дій, покликаних до погодження та взаємного прийняття різних інтересів у сфері інтерпретації минулого¹. Вона є також складовою діяльності гуманітарної політики держави; сукупністю унормованих у концептуальному й правовому відношеннях принципів, методів та конкретних державних і суспільно-політичних заходів із використання/урахування інформації про історичне минуле в процесах національно-державного будівництва й соціокультурного відтворення політичної нації².

Реалізувати завдання державної комеморативної політики пам'яті в Україні мали такі державні структури, як Служба безпеки України (далі – СБУ), Український інститут національної пам'яті (далі – УІНП). У центральному та обласних архівах СБУ зосереджено чимало матеріалів про український визвольний рух.

За період президенства В. Ющенка (2005–2010) СБУ зосередила увагу на пропагуванні тематики ОУН та УПА у суспільстві. Голова СБУ В. Наливайченко позиціонував себе як прихильник популяризації діяльності ОУН та УПА в суспільстві, неодноразово модеруючи історичну тематику українського визвольного

¹ *Воляннюк О.* Політика пам'яті / О. Воляннюк // Національна та історична пам'ять: словник ключових термінів / [кер. авт. кол. А. Киридон]. – Київ: ДП “НВЦ «Пріоритети””, 2013. – С. 325–329.

² *Веденєєв Д.* Політика пам'яті в Україні державна / Д. Веденєєв // Національна та історична пам'ять: словник ключових термінів / [кер. авт. кол. А. Киридон]. – Київ: ДП “НВЦ «Пріоритети””, 2013. – С. 329–333.

руху у ЗМІ. В ті роки СБУ патрунувала архівно-пошукову роботу: архівісти служби оприлюднили документи ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ про український визвольний рух 1920–1950-х рр. Наприклад, у 2006 р. СБУ оприлюднила копію наказу Головного військового штабу УПА ч. 1/46 від 15 березня 1946 р., у якому за підписом генерала Тараса Чупринки (Роман Шухевич) майора УПА “Вороного” (Василя Левковича) нагороджено “Золотим хрестом бойової заслуги” II ступеня.

У грудні 2007 р. відповідно до рішення круглого столу “Активізація взаємодії щодо правдивого висвітлення діяльності ОУН і УПА за документами архіву СБ України та іншими матеріалами” створено робочу групу істориків при СБУ з вивчення діяльності ОУН і УПА. Її членами стали представники УІНП, Державного комітету архівів України, Інституту історії України НАН України, Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка, Національної академії СБУ, Галузевого державного архіву СБУ, Українського добровільного культурно-просвітницького правозахисного благодійного товариства “Меморіал” імені Василя Стуса.

Заключним етапом архівно-організаційної роботи СБУ став Указ Президента України В. Ющенка від 23 січня 2009 р. № 37 “Про розсекречення, оприлюднення та вивчення архівних документів, пов’язаних з українським визвольним рухом, політичними репресіями та голодоморами в Україні”, що дав поштовх до створення Департаменту архівного забезпечення СБУ, основу якого складав Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). Фінансування, матеріальне, кадрове й організаційне забезпечення архіву здійснювало СБУ. Основним завданням реформованого архіву ГДА СБУ стало інформування громадськості про документи радянських спецслужб.

СБУ спільно з львівськими науковцями та громадськими діячами виступили також ініціатором створення Національного музею-меморіалу жертв окупаційних режимів “Тюрма на Лонцького”. У співпраці СБУ з науковою громадською організацією Центром досліджень визвольного руху (далі – ЦДВР) 28 червня 2009 р. було відкрито перший етап експозиції в музеї-меморіалі жертв окупаційних режимів “Тюрма на Лонцького”. Створення музею у колишній в’язниці, яка належала до сфери управління СБУ, стало можливим завдяки чіткій громадянській позиції Голови СБУ Валентина Наливайченка, директора Архіву СБУ Володимира В’ятровича, Голови УСБУ у Львівській області Анатолія Матіоса³.

За матеріалами ГДА СБУ опубліковано наукову літературу про діяльність ОУН та УПА в період Другої світової війни. Зокрема вийшов двотомний збірник про життя й діяльність Головного командира УПА “Роман Шухевич у документах радянських органів державної безпеки (1940–1950)”⁴ та “Бофони: грошові документи ОУН і УПА” (2008)⁵ – перше ґрунтовне дослідження грошових знаків українських повстанців. Архівістами СБУ систематизовано фотографії і

³ Історія створення меморіалу // Національний музей-меморіал жертв окупаційних режимів “Тюрма на Лонцького” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lonckoho.lviv.ua/istoriya/istoriya-stvorennnya-memorialu> (05.08.2015).

⁴ Роман Шухевич у документах радянських органів державної безпеки (1940–1950) / [за ред. В. Сергійчука]. – Київ, 2007. – Т. 1. – С. 640; Т. 2. – С. 584.

⁵ Бофони: грошові документи ОУН і УПА / [авт.-упоряд. О. О. Клименко; за ред. В. М. Даниленка]. – Київ: Університет банківської справи Національного банку України, 2008. – 192 с., іл.

підготовлено фотовиставку “Роман Шухевич: життя і доля”, які експонували в адмінбудинку СБУ в Києві.

Працівники ГДА СБ України налагодили співпрацю з Центральним архівом Міністерства внутрішніх справ Республіки Польща, як наслідок опубліковано п’ятитомник “Польща та Україна у 30-х – 40-х роках ХХ століття. Невідомі документи з архівів спеціальних служб”⁶. Інститут національної пам’яті Республіки Польща передав СБУ близько 20 тисяч аркушів документів про діяльність організацій українського визвольного руху на території сучасної Польщі⁷.

У 2008 р. відповідно до Указу Президента України В. Ющенка “Про всебічне вивчення та об’єктивне висвітлення діяльності українського визвольного руху та сприяння процесу національного примирення” в СБУ, за підтримки неурядових організацій, благодійних фондів, розпочав роботу Інформаційно-довідковий зал (відкритий електронний архів), який сприяв доступу науковців та громадськості до розсекречених документів. Упродовж 2007/2008 рр. за сприянням СБУ дослідники працювали над проектом “Український мартиролог ХХ століття”, електронна база котрого постійно поповнювалася.

У 2006–2009 рр. СБУ ініціювала і провела громадські слухання про діяльність ОУН та УПА на території Південної, Центральної та Східної України: “Діяльність ОУН на Півдні та Сході України”⁸, “УПА постала у Донецьку”⁹, “Служба безпеки України розсекретила матеріали кримінальних справ, що стосуються діяльності підпілля ОУН на Донеччині”¹⁰, “Євреї в Українському визвольному русі”¹¹, “УПА і німці:

⁶ Щодо оприлюднення п’ятого тому польсько-української видавничої серії “Акція «Вісла» 1947”: дані Прес-центру СБ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article?art_id=50089&cat_id=50267&mustWords=%D1%83%D0%BF%D0%B0+&searchPublishing=1 (05.08.2015).

⁷ Інститут національної пам’яті Республіки Польща передав СБУ близько 20 тисяч аркушів документів про діяльність організацій Українського визвольного руху на території сучасної Польщі: дані Прес-центру СБ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article?art_id=91121&cat_id=83173&mustWords=%D1%83%D0%BF%D0%B0+&searchPublishing=1 (05.08.2015).

⁸ У Службі безпеки України відбулись чергові Історичні слухання “Діяльність ОУН та Півдні та Сході України” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article;jsessionid=3081907510BBCE808560C701826E932A.app1?art_id=76249&cat_id=75738&mustWords=%D1%83%D0%BF%D0%B0+&searchPublishing=1 (05.08.2015).

⁹ Руденко О. УПА постала у Донецьку Служба безпеки України (СБУ) [Електронний ресурс] / О. Руденко. – Режим доступу: http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article;jsessionid=3081907510BBCE808560C701826E932A.app1?art_id=75210&cat_id=75209&mustWords=%D1%83%D0%BF%D0%B0+&searchPublishing=1 (05.08.2015).

¹⁰ Служба безпеки України розсекретила матеріали кримінальних справ, що стосуються діяльності підпілля ОУН на Донеччині: Прес-центр СБ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article;jsessionid=3081907510BBCE808560C701826E932A.app1?art_id=74945&cat_id=74549&mustWords=%D1%83%D0%BF%D0%B0+&searchPublishing=1 (05.08.2015).

¹¹ У Службі безпеки України відбулися громадські історичні слухання “Євреї в Українському визвольному русі”: Прес-центр СБ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article?art_id=77689&cat_id=77994&mustWords=%D1%83%D0%BF%D0%B0+&searchPublishing=1 (05.08.2015).

співпраця чи протистояння”¹². Служба безпеки України також презентувала пересувну фотовиставку “Українська Повстанська Армія. Історія нескорених” у регіонах країни.

З обранням Президента України В. Януковича та призначенням головою СБУ бізнесмена Валерія Хорошковського відбулася зміна політики цієї служби: припинено поповнення електронного архіву СБУ, звільнено з посади голову Галузевого архіву СБУ В. В’ятровича. У 2010–2014 рр. СБУ призупинила організаційно-пошукову працю та популяризацію теми ОУН та УПА. Голова СБУ В. Хорошковський намагався перешкодити поширенню розсекречених матеріалів про діяльність УПА. Наприклад, у 2010 р. було затримано директора Львівського Національного музею-меморіалу пам’яті жертв окупаційних режимів “Тюрма на Лонцького” Руслана Забілого, співробітники Служби безпеки вилучили електронні носії з інформацією про українське підпілля¹³.

Комеморативну політику пам’яті в Україні мав втілювати УІНП, який створено за ініціативи Президента України В. Ющенко 31 травня 2006 р. як спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері відновлення та збереження національної пам’яті українського народу. З 2006 – до початку 2014 рр. УІНП не відзначився помітними комеморативними практиками. Співробітники інституту не зуміли розгорнути системної наукової роботи. Становлення УІНП (2006–2007), який очолив відомий фізик, академік НАН України І. Юхновський припало на час гострого політичного протистояння. Урядом керував опонент чинного президента та його історичної політики В. Янукович.

УІНП організував декілька конференцій та круглих столів стосовно історії українського визвольного руху середини ХХ ст. Наприклад, з 21–22 грудня 2008 р. у м. Львові проведено конференцію “Від Бандери до сьогодні, зв’язок і естафета поколінь” за участі Всеукраїнського об’єднання ветеранів. Учасники заходу відзначили, що С. Бандера є одним з найвиразніших символів національно-визвольної боротьби українського народу за незалежну державу. 19 грудня 2008 р. в УІНП організовано круглий стіл на тему: “Роль і місце Степана Бандери в українському національно-визвольному русі 20–50-х рр. ХХ ст.”, в якому взяли участь представники органів державної влади, вітчизняних ЗМІ, вчені, а також працівники Інституту¹⁴. Окремі питання, пов’язані з діяльністю ОУН та УПА, розглядали 5 червня 2009 р. на круглому столі “Рух Опору та Самостійницький рух на окупованих територіях України 1941–1944 рр.”

За період 2006–2014 рр. було видано лише один збірник матеріалів і документів “Степан Бандера” (2009)¹⁵, у якому висвітлено характер українського визвольного

¹² У Службі безпеки України відбулися чергові Громадські історичні слухання “УПА і німці: співпраця чи протистояння”: Прес-центр СБ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article?art_id=82836&cat_id=82963&mustWords=%D1%83%D0%BF%D0%B0+&searchPublishing=1 (05.08.2015).

¹³ Директора меморіалу “Тюрма на Лонцького” затримали за вказівкою Хорошковського [Електронний ресурс] // Тиждень.ua. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/15066> (05.08.2015).

¹⁴ Круглий стіл: “Роль і місце С. Бандери в українському національно-визвольному русі 20–50-х рр. ХХ ст.” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua:8080/ua/publication/content/951.htm> (05.08.2015).

¹⁵ Степан Бандера: зб. матеріалів і документів // Український інститут національної пам’яті; [упоряд. С. Бутко]. – Київ: УІНП, 2009. – 115 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://>

руху середини ХХ ст. Співробітники Інституту спільно з установами НАН України розробляли проект закону “Про українську збройну визвольну боротьбу 1917–1956 років, статус і соціальний захист її учасників”, який так і не втілено у життя.

За президенства В. Януковича змінено статус УІНП, який з органу виконавчої влади перетворено в науково-дослідну бюджетну установу при Кабінеті Міністрів України¹⁶. УІНП планував розробляти теоретичні та концептуальні проблеми колективної історичної пам’яті. Однак наукові праці інституту засвідчили готовність співробітників тиражувати публікації кон’юнктурного (“потрібного”) спрямування і характеру¹⁷.

Легітимізувати діяльність ОУН та УПА в роки Другої світової війни на законодавчому рівні були покликані деякі законодавчі акти Президента України. Президент України В. Ющенко намагався легітимізувати український визвольний рух середини ХХ ст. на юридичному рівні, підписуючи правові акти, які надавали звання Героя України діячам ОУН та воякам УПА.

За президенства В. Ющенка звання Героя України отримали: О. Берест¹⁸, О. Мотенко¹⁹, Р. Шухевич²⁰, С. Бандера²¹. Перші два нагородження сприйняли у суспільстві з розумінням, адже відзначили воїнів за “мужність і самопожертву у Великій Вітчизняній війні”. Неоднозначно сприйняли у різних регіонах України Укази Президента про присвоєння звань героїв України Р. Шухевичу та С. Бандері. Р. Шухевича – відзначено за керівництво УПА та боротьбу проти сталінського та гітлерівського тоталітарного режимів²², а С. Бандеру – за незламність духу у відстоюванні національної ідеї, виявлені героїзм і самопожертву у боротьбі за незалежну Українську державу²³.

www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjzLmH86HSAhXG2ywkHbE7ACkQFggYMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.memory.gov.ua%3A8080%2Fdata%2Fupload%2Fpublication%2Fmain%2Fuua%2F973%2Fzb_s_bandera_100rokiv.doc&usq=AFQjCNEkiZcotFETxmomxOywrjeQNmF8Gw&bvm=bv.147448319,d.bGg (05.08.2015).

¹⁶ Указ Президента України “Про створення Інституту національної пам’яті” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/12604.html> (05.08.2015).

¹⁷ *Солдатенко В.* Історія і пам’ять: короткі суб’єктивні нотатки / В. Солдатенко // Національна та історична пам’ять: зб. наук. праць. – Київ, 2013. – Вип. 9: Українські оstarбайтери: доля і пам’ять / [упоряд.: Р. І. Пилявець, В. О. Бойко, гол. ред. В. Ф. Солдатенко]. – С. 3–33.

¹⁸ Указ Президента України від 6 травня 2005 року № 753/2005 “Про присвоєння О. Бересту звання Герой України” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/753/2005> (05.08.2015).

¹⁹ Указ Президента України від 7 травня 2005 року N 755/2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/755/2005> (05.08.2015).

²⁰ Указ Президента України від 12 жовтня 2007 року № 965/2007 “Про присвоєння Р. Шухевичу звання Герой України” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/965/2007?test=4/UMfPEGznhhDCO.ZigPEdghHI42gs80msh8le6> (05.08.2015).

²¹ Указ Президента України від 20 січня 2010 року N 46/2010 “Про присвоєння С. Бандері звання Герой України” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/46/2010> (05.08.2015).

²² Указ Президента України від 12 жовтня 2007 року № 965/2007 “Про присвоєння Р. Шухевичу звання Герой України” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/965/2007?test=4/UMfPEGznhhDCO.ZigPEdghHI42gs80msh8le6> (05.08.2015).

²³ Указ Президента України від 20 січня 2010 року N 46/2010 “Про присвоєння С. Бандері звання Герой України” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/46/2010> (05.08.2015).

Під тиском російськомовного населення сходу України, Європейського парламенту (далі – ЄП), деяких українських політиків розпочато процес перегляду присвоєного звання Героя України Р. Шухевичу та С. Бандері. На жаль, Донецький окружний адміністративний суд відмінив укази Президента про присвоєння звання Героя України Р. Шухевичу та С. Бандері²⁴, що зумовило критику прихильників ОУН та УПА, насамперед у західному регіоні України та діаспори²⁵.

Нагородженням орденом Ярослава Мудрого V ступеня діяча ОУН Євгена Стахіва у 2006 р., який організував націоналістичне підпілля на Донбасі, та відмова останнього Головного командира УПА В. Кука у 2007 р. прийняти нагороду Героя України не набули суспільного розголосу. Деякі заходи, пов'язані із відзначенням 100-річчя від дня народження відомого археолога, діяча ОУН Олега Кандиби (Ольжича), не реалізовано. Згідно з Указом В. Ющенка “Про відзначення 100-річчя від дня народження Олега Ольжича”²⁶ у 2007 р. передбачено проведення наукової конференції, тематичних виставок та відкриття погрудь і пам'ятників О. Ольжичу. Лише Національний банк України відзначив роковини О. Ольжича ювілейною монетою.

Президент В. Ющенко у 2007 р. видав Указ про “Про відзначення державними нагородами України учасників національно-визвольного руху”. Орденом князя Ярослава Мудрого V ступеня було нагороджено В. Левковича, орденом “За заслуги” III ступеня – І. Головацького, М. Дяківа, І. Зеленюка, З. Комарницького, В. Копися, С. Редельчука, О. Шабали, Я. Шевчука; Орденом Богдана Хмельницького III ступеня – М. Воронку, М. Мартинюка²⁷. У 2008 р. орден “За заслуги” III ступеня вручено голові Всеукраїнського братства ОУН-УПА М. Зеленчукові²⁸.

20 квітня 2005 р. В. Ющенко доручив відповідним органам підготувати пропозиції щодо вироблення офіційного погляду стосовно ОУН та УПА та їх участі у Другій світовій війні. 12 жовтня 2007 р. з нагоди 65-ї річниці створення УПА третій Президент України розпорядився відзначити її на всеукраїнському рівні. Це змінило ставлення суспільства до УПА: кількість тих, хто ставився негативно

²⁴ Указ визнаний незаконним і скасований згідно з постановою Донецького окружного адміністративного суду № 2а-1219/10/0570 від 2 квітня 2010 року (С. Бандера); Указ визнаний незаконним згідно з постановою Донецького окружного адміністративного суду № 2а-16337/09/0570 від 21 квітня 2010 року, ухвалою ВАСУ № К-21156/10 від 2 серпня 2011 року (Р. Шухевич).

²⁵ Львівська міськрада виступила на захист Тимошенко і Бандери // Українська правда. – 2011. – 8 серпня.

²⁶ Указ Президента України “Про відзначення 100-річчя від дня народження Олега Ольжича”: Відділ баз даних нормативно-правової інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/941/2006> (05.08.2015).

²⁷ Указ Президента України “Про відзначення державними нагородами України учасників національно-визвольного руху”: Відділ баз даних нормативно-правової інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/958/2007> (05.08.2015).

²⁸ Указ Президента України “Про відзначення державними нагородами України”: Відділ баз даних нормативно-правової інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/32/2008> (05.08.2015).

до УПА, зменшилася 2006–2007 рр. з 52 % до 46 %²⁹. Жителі західних областей України здебільшого підтримували ідею визнання УПА³⁰.

Згідно з опитуванням, проведеним Інститутом соціальної та політичної психології НАПН України, у вересні 2006 р. за визнання УПА воюючою стороною у Другій світовій війні в західних областях висловилися 68 %, у східних областях таке рішення не підтримали 65,8 % опитаних³¹. За результатами соціологічного опитування, в грудні 2007 р. менше половини громадян України (46,1 %) виступала проти надання воякам УПА статусу учасника національно-визвольних змагань та відповідних пільг; 36,7 % тією чи іншою мірою підтримали цю ідею, 21 % – цілковито підтримали³².

Президент В. Ющенко чимало зробив для об'єктивного вивчення збройного протистояння українського підпілля проти гітлерівського та радянського тоталітарного режимів. 14 жовтня 2006 р. В. Ющенко видав Указ № 879 “Про всебічне вивчення та об'єктивне висвітлення діяльності українського визвольного руху і сприяння процесу національного примирення”³³. Наступний нормативно-правовий акт “Про розсекречення, оприлюднення та вивчення архівних документів, пов'язаних з українським визвольним рухом, політичними репресіями та голодоморами в Україні”³⁴ зобов'язував державні структури об'єктивно вивчати події ХХ ст. У 2009 р. В. Ющенко видав указ “Про додаткові заходи щодо визнання українського визвольного руху ХХ століття”, в якому з метою “відновлення історичної пам'яті та історичної справедливості, сприяння процесу національного примирення і взаєморозуміння”³⁵ визначено заходи щодо діяльності українських громадсько-політичних та збройних структур, які боролися за незалежність і соборність України. У 2009 р. в Секретаріаті Президента підготували проект Закону України “Про відновлення і збереження національної пам'яті українського народу”,

²⁹ Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід / [Ю. Шаповал, Л. Нагорна, О. Бойко та ін.]; за заг. ред. Ю. Шаповала. – Київ: ІПЕНД, 2013. – С. 259.

³⁰ “Ставлення населення України до надання воякам УПА статусу учасників національно-визвольних змагань”: Прес-служба “ДІ” // Фонд “Демократичні ініціативи” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dif.org.ua/ua/archive/press_releases_archive/stavlennu-uchasnikiv-nacionalno-vizvolnih-zmagan.htm (05.08.2015).

³¹ Експертна доповідь “Україна в 2006 році: внутрішнє і зовнішнє становище та перспективи розвитку”. – Київ: Славутич-Дельфін ТОВ, 2007. – 255 с.

³² Рух самостійників-державників як фактор впливу на формування загальноукраїнської та регіональної моделі пам'яті (аналітична доповідь) // Український інститут національної пам'яті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?577_naselennya_ukrayini_pidtrimuyut_viznannya_upa_rezultati_sotsopituvannya&objectId=1048386 (05.08.2015).

³³ Указ Президента України “Про всебічне вивчення та об'єктивне висвітлення діяльності українського визвольного руху і сприяння процесу національного примирення”: Відділ баз даних нормативно-правової інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/879/2006> (05.08.2015).

³⁴ Указ Президента України “Про розсекречення, оприлюднення та вивчення архівних документів, пов'язаних з українським визвольним рухом, політичними репресіями та голодоморами в Україні”: Відділ баз даних нормативно-правової інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/37/2009> (05.08.2015).

³⁵ Указ Президента України “Про додаткові заходи щодо визнання українського визвольного руху ХХ століття”: Відділ баз даних нормативно-правової інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/946/2009> (05.08.2015).

однак так і не внесено його на розгляд Верховної Ради України (далі – ВРУ). На думку деяких політологів, було це зумовлено домінуванням у законопроекті етноукраїнських мотивів пам’яті обмежених просторовим полем ХХ ст.³⁶

Для формування позитивного образу ОУН та УПА бракувало об’єктивного та широкого громадського обговорення в різних регіонах України. Зважаючи на погляди різних політичних сил, В. Ющенко підписував укази, які вдовольняли амбіції непримирених супротивників. Так, у 2007 р. Президент видав указ “Про відзначення Дня партизанської слави”³⁷, у 2009 р. – “Про відзначення 65-ої річниці створення Української Головної Визвольної Ради”³⁸.

У законодавчій політиці В. Януковича домінувало радянське трактування Другої світової війни. В. Янукович не був ініціатором законів, а швидше “речником” свого оточення. У прорадянській політиці не було місця для ОУН та УПА, а законодавчі акти стосувалися переважно відзначення річниць Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.³⁹

У період президенства В. Януковича негативне ставлення до УПА лише поглибилося. Про це свідчать зокрема результати дослідження, проведеного Соціологічною групою “Рейтинг” 25 вересня – 5 жовтня 2012 р. 25 % громадян підтримували ідею визнання ОУН та УПА учасниками боротьби за державну незалежність України, 51 % – її не підтримували, а 26 % ще не визначились⁴⁰. Порівняно з 2010 р. кількість прихильників ідеї зросла, а противників – зменшилася. Найбільшу підтримку (близько 60 %) ідея має у жителів Західної України та близько 25 % у мешканців Центральної та Північної України. Натомість більше 50 % жителів Сходу та майже 70 % Донбасу і Півдня її не підтримували⁴¹. Зауважимо, що у населення ставлення до різних національних військових підрозділів Другої світової війни, як і загалом історичних подій ХХ ст. ще формується.

³⁶ Етнополітичні процеси в Україні: регіональні особливості: монографія [Панчук М., Свтух В., Войналович В. та ін.]. – Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. – 287 с.

³⁷ Указ Президента України “Про відзначення Дня партизанської слави”: Відділ баз даних нормативно-правової інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/892/2007> (05.08.2015).

³⁸ Указ Президента України “Про відзначення 65-ї річниці створення Української Головної Визвольної Ради”: Відділ баз даних нормативно-правової інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/512/2009> (05.08.2015).

³⁹ Указ Президента України “Деякі питання нагородження ювілейною медаллю «65 лет Победы в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.»”: Відділ баз даних нормативно-правової інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1067/2010> (05.08.2015); Указ Президента України “Про додаткові заходи щодо відзначення 65-ї річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років”: Відділ баз даних нормативно-правової інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/403/2010> (05.08.2015).

⁴⁰ 25 % громадян підтримують ідею визнання ОУН та УПА (опитування). (28 грудня 2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/news/543987-25-gromadyan-ukrajini-pidtrimuyut-viznannya-oun-upa-opituvannya.html>. (05.08.2015).

⁴¹ 57% українців не хочуть вважати ОУН-УПА борцями за незалежність (13 березня 2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/short/2012/03/13/76675/>. (05.08.2015).

У постанові Верховної Ради України “До 65-ї річниці Нюрнберзького трибуналу над фашистськими злочинцями” (2011)⁴² засуджено спроби героїзувати колаборантів. В. Колесніченко навіть стверджував, що ОУН та УПА не просто воювали проти країн антигітлерівської коаліції, а й були щирими ідеологічними прихильниками нацизму та реалізовували жахи фашизму на практиці⁴³. Опоненти зауважили, що заява ВР України не відповідає реальному змісту, адже не було “Нюрнберзького трибуналу над фашистськими злочинцями” та резолюції від 27 листопада 1947 р.⁴⁴.

Аналіз державної комемораційної політики пам’яті протягом 2005–2014 рр. засвідчив тотальний контроль з боку державного керівництва України. Протягом означеного періоду державна політика пам’яті була потужним засобом, який впливав на світосприйняття громадян, зумовлюючи певний мобілізаційний потенціал. Державна політика пам’яті, зокрема та, що стосувалася українського визвольного руху середини ХХ ст., стала, на жаль, дезінтеграційним чинником.

Зважаючи на тенденції державної комемораційної політики в Україні (2005–2014), пропонуємо: розробити нову нормативно-правову базу, яка сприятиме реалізації державної політики пам’яті; удосконалювати діяльність інституцій, які займаються державною політикою пам’яті; впроваджувати системний, науково обґрунтований підхід у державній політиці пам’яті; спонукати громадян до відкритого суспільного діалогу; застосовувати регіональний підхід у процесі впровадження державної політики пам’яті.

Oleksiy Popovych. Ukrainian liberation movement of the mid-20th century: state commemorative policies (2005–2014)

The article analyses shaping of a national memory about a Ukrainian liberation movement during the World War II by state institutions: the Security Service of Ukraine and the Ukrainian Institute of National Memory. It reveals specific features of drafted legislation meant to legitimize the current state memory policy regarding the OUN and the UPA. It also establishes an impact level of the government commemorative policies on the image of the liberation movement of the mid-20th century among Ukrainian citizens during presidencies of Yushchenko and Yanukovich.

Key words: national memory, OUN, UPA, Ukrainian liberation movement, Security Service of Ukraine (SBU), Ukrainian Institute of National Memory (UINM).

⁴² Постанова Верховної Ради України Про Заяву Верховної Ради України “До 65-ї річниці Нюрнберзького трибуналу над фашистськими злочинцями”: Відділ баз даних нормативно-правової інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3248-vi> (05.08.2015).

⁴³ Колесніченко В. Реабілітація та героїзація усіх, хто боровся проти антигітлерівської коаліції буде заборонена в Україні (законопроект) [Електронний ресурс] / В. Колесніченко // Українська правда. Блоги. – Режим доступу: http://blogs.pravda.com.ua/authors/kolesnichenko/518a35535beb4/view_print/. (05.08.2015).

⁴⁴ Неіснуючий “Нюрнберзький трибунал над фашистськими злочинцями” та неіснуючої резолюції 27 листопада 1947 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://banderivec ho.ua/index.php?page=pages/zmistd0/201104/article08>. (05.08.2015).